

УДК 342.9

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯНИНА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Приблуда П.М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

На основі досліджень відомих науковців та теоретиків права у статті наведено характеристику адміністративно-правового статусу громадянина. Висвітлено основні вчення про юридичний обов'язок особи перед державою, механізм його дії та класифікаційні ознаки. Розглянуто актуальні питання, пов'язані з невиконанням державою та її органами обов'язків перед громадянином та його наслідками. Наголошується на невідповідності окремих нормативних приписів реальному стану речей в сфері виконання екологічних обов'язків громадянами.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, громадянин, права, обов'язки, реалізація обов'язків, класифікація, механізм дії, адміністративне стягнення.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України кожен громадянин наділяється суб'єктивними правами, свободами та повинен виконувати покладені на нього обов'язки. Юридичний обов'язок – це вид і міра належної поведінки, яка встановлена нормативними приписами. Із положень Кодексу України про адміністративні правопорушення вбачається, що деякі обов'язки громадянин має виконувати під загрозою накладення адміністративного стягнення. Однак через неспроможність держави забезпечити належну поведінку громадян в окремих сферах суспільного життя, зокрема екології, це зроби́ти доволі складно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням поняття «обов'язки громадянина» займалася плеяда як вітчизняних, так і іноземних науковців, зокрема: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.Д. Воеводін, В.М. Гаращук, О.В. Зайчук, Т.О. Коломоєць, О.А. Лукашева, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, В.Д. Ткаченко, І.Е. Фарбер, М.В. Цвік та інші.

Виділення не вирішеної раніше частини загальної проблеми. Окремі питання виконання громадянином екологічних обов'язків перед державою не знайшли свого належного висвітлення у наукових джерелах. Тому актуальним є дослідження обов'язків громадянина в цій царині та ролі держави у цьому, зазначені питання розглядаються в контексті адміністративної відповідальності за окремі екологічні правопорушення.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження поняття «обов'язки громадянина» в контексті створення належних державно-правових механізмів забезпечення екологічних обов'язків громадян, та окреслення окремих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Перші згадування про юридичний (правовий статус) особи зустрічається ще в працях давньоримських учених. За допомогою цього терміна вони сформулювали категорії, що відбивали окремі аспекти правового становища людини: стан свободи – *status libertatus*, стан громадянства – *status civitatus*, сімейний стан – *status familiae* [1, с. 98]. Барато сучасних наукових праць щодо з'ясування зазначеного поняття належить О.В. Зайчуку, на думку якого правовий статус особи є системою законодавчо встановлених і гарантованих державою

прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Ознаками правового статусу є: 1. індивідуальність (відображає індивідуальні особливості людини та її реальне становище у суспільних відносинах); 2. універсальність (поширюється на всіх суб'єктів); 3. взаємозв'язок з іншими компонентами; 4. системність [2, с. 366].

Складовою загального правового статусу особи є її адміністративно-правовий статус, який встановлюється обсягом і характером його адміністративної правосуб'єктності, яку становлять адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність [3, с. 58–59]. На думку І.В. Голосніченка, зміст адміністративно-правового статусу особи складається з комплексу її прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. Основою цього статусу є адміністративна дієздатність – здатність мати права і виконувати обов'язки [4, с. 198].

Обов'язок особи розглядається як об'єктивно необхідна та належна її поведінка. Обов'язки закріплені в правових нормах, фіксують доцільний, соціально-корисний та необхідний варіант поведінки громадянина. Сутність юридичного обов'язку найбільш повно розкривається через категорію «правова необхідність». Остання, з одного боку, вказує, що обов'язок існує і розвивається в межах необхідної, встановленої законом і забезпеченої державою поведінки. З іншого боку – вона виражає зміст обов'язку і притаманну йому поведінку [5, с. 271].

Як зазначає професор О.В. Петришин, юридичний обов'язок – це вид і міра належної поведінки, яка встановлена законом. В основу суб'єктивного права особи покладено юридичне забезпечення можливості, а основу юридичного обов'язку становить закріплення необхідності. Посієм можливої поведінки виступає уповноважена особа, а носієм обов'язку – зобов'язана особа, яка повинна їх виконувати і забезпечувати.

Юридичний обов'язок складається з елементів, в основу яких покладено необхідність: а) здійснити певні дії або утриматися від їх здійснення; б) відреагувати зобов'язаній особі на законні вимоги, звернень до неї уповноваженої особи; в) нести відповідальність за невиконання цих вимог; г) не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, на яке він має право [6, с. 345–346].

Вважаємо, що ці положення є вихідними для адміністративно-правового статусу громадянина, що визначено нормами конституційного, адміністративного та інших галузей права шляхом надання громадянам прав, свобод і покладення на них обов'язків, які реалізуються через суспільні відносини та забезпечуються системою юридичних гарантій на участь у державному управлінні, задоволенні своїх інтересів, встановлення відповідальності громадян перед державою [7, с. 142].

О.А. Лукашева розглядає обов'язки як об'єктивно необхідну, належну поведінку людини. На її думку, така об'єктивна необхідність певної поведінки не завжди суб'єктивно усвідомлюється індивідом, а це може призвести до відступу від вимог правової норми. Ось чому обов'язок – це як належна, так і можлива поведінка: людина здійснює свій вибір не тільки в сфері юридичних вимог та приписів. На цей вибір також можуть впливати і інші норми, які мають антисоціальну спрямованість. В цьому випадку обов'язки особи перед державою та суспільством не будуть реалізовані. Отже – зазначає автор, – обов'язок – це можлива поведінка особи через те, що і при її сприятливому та позитивному відношенні, реалізація такої поведінки в об'єктивно необхідну, суспільно корисну поведінку наступає лише за певних умов, передбачених правовою нормою [8, с. 37].

Як наголошують науковці, право впорядковує людську поведінку (дії та бездіяльність) за допомогою обов'язкових норм. Тому правові приписи, зрештою, зводяться до встановлення, припинення чи зміни певної поведінки їхніх адресатів. Закон не просто описує певні обставини, а й передбачає правовий наслідок, що містить загальні або конкретні, спрямовані на всіх чи на певну групу осіб правила поведінки. Так, наприклад, установлене законом уповноваження визначати правила територіального планування детермінує поведінку місцевої ради при підготовці та ухваленні планів забудови чи благоустрою, а ці плани, у свою чергу, можуть визначати конкретну індивідуальну поведінку [9, с. 45].

Держава, закріпивши певні норми, вимагає від своїх громадян їхнього виконання та дотримання, а якщо людина нехтує ними – на неї чекатимуть несприятливі наслідки. Більшість осіб намагається виконувати правові норми, однак, враховуючи специфіку українських реалій, не всі обов'язки, які покладаються на особу, можна виконати, навіть найпростіші, засновані на нормах моралі та менталітеті. Причиною такого явища, є, з одного боку, колізії та прогалини в законодавстві, а з іншого – небажання держави, в особі суб'єктів владних повноважень, створити умови для виконання обов'язків, а отже – й для реалізації адміністративно-правового статусу громадянина.

Тобто, в даному випадку йдеться про взаємні обов'язки громадянина і держави щодо забезпечення виду та міри належної та необхідної поведінки у суспільстві. З однієї сторони громадянин повинні виконувати покладені на них обов'язки свідомо або через побоювання перед санкціями, а з іншої – держава повинна створити необхідні умови фактичного виконання покладених на громадянина обов'язків. В «конституції» цих відносин зазначено, що права та обов'язки ко-

респондуються між державою та громадянином. Вони є взаємозв'язаними, і якщо одна сторона не в змозі повною мірою забезпечити механізм реалізації обов'язків то інша сторона не може повною мірою їх виконати. Таким чином, функціональне призначення обов'язків полягає в забезпеченні самого існування і реалізації прав та свобод особистості. Права та обов'язки невід'ємні одне від одного, взаємообумовлені та не можуть існувати ізольовано. Обов'язок особи завжди передбачає чийсь право. За поглядами соціологів: право – це те, що суспільство дає особистості, а обов'язок – це те, що особа дає суспільству [10, с. 75]. В іншому разі виникає така ситуація, коли держава вимагає належної поведінки від своїх громадян, але громадяни не можуть її забезпечити через відповідних умов для цього.

В цьому аспекті показовою є практика притягнення громадян до адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення. Екологічні обов'язки громадянина, полягають у необхідності збереження природного середовища, відшкодування збитків завданих забрудненням та іншими негативними впливами на навколишнє природне середовище [11, с. 245]. Такі обов'язки, зокрема, визначені в Законах: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону атмосферного повітря», «Про благоустрій населених пунктів», а також Кодексах: Лісовому, Земельному, Водному.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону «Про благоустрій населених пунктів» (далі – Закон) на Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади покладається розроблення і здійснення ефективних і комплексних заходів з утримання територій населених пунктів у належному стані, їх санітарного очищення, збереження об'єктів загального користування, а також зобов'язання створити умови для реалізації прав та виконання обов'язків суб'єктами у сфері благоустрою населених пунктів. Відповідно до ст. 38 Закону контроль у сфері благоустрою населених пунктів має забезпечити дотримання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності та підпорядкування, а також громадянам, вимог цього Закону. Зокрема ст. 17 Закону покладає на громадян у сфері благоустрою населених пунктів обов'язок дотримуватися правил благоустрою території населених пунктів.

Так, пункт 4.2.10 Правил благоустрою міста Харкова зобов'язує підприємства та інших суб'єктів підприємницької діяльності забезпечити розміщення сміттєзбірників (урн, контейнерів) для накопичення сміття та твердих побутових відходів на об'єктах благоустрою та утримувати їх в належному санітарно-технічному стані згідно з санітарними нормами та цими Правилами. Однак, на практиці, зобов'язані суб'єкти такими обов'язками нехтують. Така бездіяльність, відповідно до статті 152 КУпАП, передбачає адміністративну відповідальність за порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою території населених пунктів. Втім, вочевидь, через відсутність належного контролю в цій царині відповідні вимоги закону зобов'язаними суб'єктами не вико-

нуються, що, в свою чергу, ускладнює і навіть, робить неможливим виконання своїх обов'язків в сфері благоустрою громадянами.

Висновок. Адміністративно-правовий статус особи складається з її прав та обов'язків. Юридичний обов'язок особи, у публічній сфері окреслений певними правовими нормами і являє со-

бою міру її належної та об'єктивної поведінки. За відсутності належних механізмів створення умов для виконання громадянами покладених на них обов'язків, держава позбавляється можливості застосовувати відповідні примусові заходи до громадян, у тому числі щодо притягнення їх до адміністративної відповідальності.

Список літератури:

1. Шайкенов А.Н. Правовое обеспечение интересов личности / Н.А. Шайкенов. – Свердловск: Изд-во Урал-ун-та, 1990. – 200 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
3. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
4. Адміністративне право України Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
5. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности. Учебное пособие. – М.: Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1997. – 304 с.
6. Загальна теорія держави і права / За редакцією проф. М.В. Цвіка, доц. В.Д. Ткаченка, проф. О.В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 346 с.
7. Адміністративне судочинство України : підруч. / за заг. ред. проф. Коломоєць Т.О. – К. : Істина, 2008. – 216 с.
8. Общая теория прав человека. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор доктор юридических наук Е.А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА, 1996. – 520 с.
9. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів. – Роман Корнута. – К.: Видавництво «Реферат» 2004. – 176 с.
10. Фарбер И.Е. Свобода и права человека / И.Е. Фарбер. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 187 с.
11. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Харьков: Эспада, 2005. – 840 с.

Приблуда П.М.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ОБЯЗАННОСТЕЙ ГРАЖДАНИНА В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

На основе исследований известных ученых и теоретиков права в статье наведена характеристика административно-правового статуса гражданина. Освещены основные учения о юридической обязанности лица перед государством, механизм его действия и классификационные признаки. Рассмотрены актуальные вопросы, связанные с невыполнением государством и его органами обязанностей перед гражданином и его последствиями. Отмечается несоответствие отдельных нормативных предписаний реальному положению вещей в сфере исполнения экологических обязанностей гражданами.

Ключевые слова: административно-правовой статус, гражданин, права, обязанности, реализация обязанностей, классификация, механизм действий, административное взыскание.

Prybluda P.M.

Yaroslav Mydryi National Law University

PROBLEMS OF REALIZATION OF CUSTOMER REQUIREMENTS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Summary

This article describes the concept of the administrative-legal status of a citizen on the basis of research by well-known scholars and theorists of law. The basic doctrines of the legal obligation of a person before the state, its mechanism of action and classification characteristics are covered. The urgent issues related to the failure of the state and its authorities to perform duties towards the citizen and its consequences are considered. It is noted that the discrepancies of certain normative prescriptions to the real state of things in the field of implementation of environmental duties by citizens.

Keywords: administrative-legal status, citizen, rights, duties, fulfillment of obligations, classification, mechanism of action, administrative penalty.